

Lost Johannes van Lochem de wijnroof van 1499 op?

Feike Reitsma (eerste deel in LvL 2002 no.3)

Aangezien er in 1499 nog geen recherchebijstandsteam bestond, moest er een speurder aan te pas komen om de vermoedelijke wijnrovers te achterhalen. Getuigenverklaringen waren helaas niet te vinden, maar onverwacht werd mij een document overhandigd (in bruikleen) door Steven van Campen uit Lochem, de schrijver van het boekje “De Grote Kerk van Lochem”. In dit document worden de vermoedelijke daders genoemd. Dit document heet “De Kroniek van Johannes van Lochem, prior te Albergen van 1520-1525”. Johannes heet eigenlijk anders, zoals we zullen zien, maar kloosterlingen werden vaak naar hun geboorteplaats genoemd. Als ik toen geleefd had, zouden ze mij Feike van 's-Gravenhage genoemd hebben.

Eerst nog een opmerking over het “Cuerhuijs” te Deventer, waar, in mijn eerste verhaal over de Lochemse wijnroof, de Stadsbesturen van Zutphen en Deventer overleg hadden.

Johannes vertelt in zijn kroniek over de oorlog tussen de Bisschop van Utrecht en Hertog Karel van Gelre in 1521. Hij vertelt, dat de hertog enige schade probeerde aan te richten in de buurt van Deventer. Na een onverwachte aanval veroverde hij een sterkte, die in de volksmond het Kuurhuis heet. Het daarin gelegen garnizoen liet hij met het zwaard doden. Dan was er nog een andere toren, maar daarin bevond zich geen garnizoen soldaten meer. Zij gooiden toen licht ontvlambaar materiaal naar binnen, strooiden er kruit overheen en staken alles in brand. Door die geweldige vlammenzee stelden ze deze toren helemaal buiten werking. (Opgeblazen dus. Oorlogsgeweld anno 1521.)

Arkelstein

Daarna braken zij op, begonnen met hun geschut de sterkte Arkelstein onder Bathmen te bestoken en trachtten die tot overgave te dwingen. Maar de soldaten, die met hun garnizoen in deze versterkte plaats waren gelegerd, wilden van geen wijken weten en zouden alleen zwichten voor overmacht. Toen de soldaten van de hertog dat merkten, realiseerden zij zich, dat het tijdstip allesbehalve gunstig was voor een belegering. Het was bovendien een

heel waterrijk gebied en helemaal niet geschikt om er wallen op te werpen. Zij zagen af van verder beleg en vertrokken. Tot zover de gebeurtenissen bij Deventer en Arkelstein in 1521.

Lakendiefstallen.

De landdrost van de Graafschap Zutphen was in 1522 Berent van Hakvoort. Hij gaf op 12 april 1522 opdracht aan het Stadsbestuur van Zutphen om een brief te schrijven aan de Hertog over enige berovingen. Enige kooplieden, die met goederen onderweg waren geweest naar de markt te Zutphen, waren overvallen. De drost wist wie deze overvallen gepleegd hadden en waar het gebeurd was. De daders waren hertogelijke ruiters, die in Lochem gelegerd waren. Johannes van Lochem vertelt in zijn kroniek, dat hij in 1521 op bezoek was geweest in Lochem bij de legeroverste van deze krijgsmacht te paard, die daar door de hertog was gestationeerd. Johannes van Lochem noemde daarbij één van de hoogste officieren, namelijk Johan van Keppel. Deze man werd in 1524 tot Schout van Lochem benoemd en in 1532 tot Landdrost van de Graafschap Zutphen. Nu de plaats van de overvallen: het was gebeurd op de Munstersestraat. We raadplegen daarvoor de landkaart. De weg van Zutphen naar Munster liep via Lochem, Borculo, Groenlo en Vreden. De conclusie is duidelijk: de Hessenweg had toen de naam van Munstersestraat.

Op 16 april 1522 gingen er twee

briefen van Zutphen naar Lochem en Groenlo. De hertog had bevel gegeven dat de lakens, die “van de kooplieden ontnomen waren”, moesten worden terugbezorgd. De daders moesten flink gestraft worden en de veiligheid op de wegen diende streng gehandhaafd te worden. Maar in 1525 bleek deze zaak nog ingewikkelder te zijn. Wolter van Keppel Wolterszoon, heer van Verwolde, verklaart dat zijn vader Wolter 100 goudguldens heeft betaald voor in beslag genomen lakens. Ook dit hadden hertogelijke ruiters, gelegerd te Groenlo, gedaan. In een brief uit 1526 blijkt Wolter van Keppel verantwoordelijk te zijn voor de geroofde lakens en de oude eigenaars blijken burgers van Roermond te zijn. Nu wordt ook duidelijk, wanneer deze roof gebeurd was, namelijk in 1491. Vermoedelijk was Wolter van Keppel toen de legeroverste van de ruiters te Groenlo.

Het jaar 1524

Onze Lochemse kroniekschrijver kan boeiend vertellen over de gebeurtenissen in dat jaar. Naast de gegevens over zijn familie vertelt hij, dat sterrenkundigen voor februari hevige overstromingen, ja zelfs een geweldige catastrofe voorspelden. Deze weersvoorspellingen kwamen niet uit. Wel vertelt hij over een grote scheur in de IJsseldijk bij Mastenbroek tussen Zwolle en Kampen. De polder kwam onder water te staan. Een jaar eerder had het klooster van Albergen daar een stuk weidegrond verloren, dat meer dan

80 jaar in haar bezit was geweest. Die weide, vijf morgen groot, bestond uit vette klei, zodat het gras er weelderig groeide. Door daar te grazen werden de beesten dik en vet. Wij rekenden, zegt Johannes, deze weide tot de beste goederen van het klooster. Maar door het verwaarlozen van een bepaalde dijk was hen die grond afgenomen. De oorzaak lag in de oorlogsomstandigheden. Als die er niet geweest waren, zouden de dijken op tijd hersteld geweest zijn. Ook schrijft hij, dat door die oorlogsomstandigheden de scheepvaart gestremd was. Hierdoor kwam er in Overijssel en Gelderland een tekort aan producten, die normaal van overzee werden aangevoerd zoals vijgen, rozijnen, olijfolie, maar vooral aan vis.

Een bende uit Lochem

Temidden van al die ellende deed ook nog een stel onverlaten uit Lochem van zich spreken. Johannes schaamde zich voor deze mensen uit zijn geboortestad Lochem. Hij moest zelfs bekennen, dat een familielid van hem tot deze bende behoorde.

Ik citeer en geef commentaar tussen haakjes: Zij beroofden willekeurige reizigers en richtten ook bij de plattelandsbewoners in ons bisdom (bisdom Utrecht) naar hartelust schade aan. Hun bende hadden zij de naam Lonnemansroth gegeven, want zo wilden zij genoemd worden. Zes broers waren de kopstukken van het verdorven gezelschap, zoons van één vrouw in Lochem, die Fenne Lonnemans heette. (De naam Lonneman komt van het erf in Ampsen).

Nadat dezen met hun handlangers ongehinderd vele delicten hadden gepleegd, gooiden ze, daar ze steeds de dans ontsprongen, alle remmen los: en ze begingen nu misdrijven die echt niet door de beugel konden. (Het waren beslist geen lieverdjes, die zes knapen van Fenne.) Zo kwam het dat zij, toen ze zich op een keer in ons bisdom verzamelden om de vele handelaars te beroven, die langs kwamen op weg naar Deventer, door de manschappen die in Arkelstein gelegerd waren, werden op-

gewacht. (Dit is dus exact de zelfde plek, waar in 1499 de wijn geroofd was. Hoelang de bende al actief was, vertelt Johannes niet. Misschien heeft hij in zijn jeugd die vrouw en haar jongens Lonneman gekend. Er bestaan nu sterke verdenkingen van mij, dat Johannes van Lochem hier de wijnrovers uit 1499 bekend heeft gemaakt. Alleen loopt het nu anders af.) Twee van hen werden bij Bathmen gedood, enkele anderen werden gevangen genomen, onder wie ook Bertold Smijt (Smit), de zoon van een neef van mij, die zich tegen de zin van zijn vader met de schurken had ingelaten. De overigen ontkwamen op de vlucht. Einde citaat. Helaas wordt in de kroniek de afloop van dit verhaal niet verteld. Het was pure armoede, die sommigen tot misdaden dreef. Het optreden van de soldaten bij Arkelstein zal tot gevolg hebben gehad, dat ze daarna geen berovingen meer bij Bathmen hebben ondernomen. Ze hadden hun lesje geleerd. Mogelijk waren er onder de doden en de gevangenen wel zonen van Fenne Lonneman.

Johannes en zijn familie uit Lochem

De kroniek uit de jaren 1520 t/m 1525 meldt ons summier de namen van het gezin, waaruit Johannes geboren is. De belangrijkste namen, die van zijn vader en zijn moeder, noemt hij helaas niet. Wel noemt hij zijn broers en zusters. Zijn twee broers waren ook geestelijken. Ik heb gelukkig ook uit andere bronnen gegevens kunnen halen om het gezin een beetje te kunnen reconstrueren.

“Vader” ten Marsche, genaamd Meister Dirxs, overleden aan waterzucht en begraven te Lochem op 3 augustus 1520, was gehuwd met “Moeder” (mogelijk Smit geheten, vanwege genoemde Bertold Smit, neef van Johannes), overleden te Lochem op 13 mei 1521 in de Gudulakerk na instorting van een gewelf.

Hun kinderen waren: de zoons:

1. Gerardus ten Marsche, genaamd Meister Dirxs, priester, op 10 september 1498 door burgemeester, schepenen en Raad van Lochem

benoemd tot vicaris (bedienaar) van het Sint-Antoniusvicarie te Lochem als opvolger van Willem Smeding. Hij verkocht op 5 januari 1518 een hofstede binnen de stad aan het Kerkhof aan Geryt van Holten en zijn vrouw Henrica. Hij overleed te Lochem op 30 juli 1520 aan de pest. (De vicarie van de H. Anthonius was op 9 september 1475 gesticht door Johannes Schelwert, de toenmalige pastoor. Inkomsten geschat op 20 daalder per jaar.)

2. Bernardus ten Marsche, genaamd Meister Dirxs, genaamd van Lochem, priester in het klooster Frenswegen bij Nordhorn (Dld.), benoemd tot prior in 1548, vermoedelijk overleden in 1548 en opgevolgd door Johannes van Heek. Dit klooster behoorde tot het Kapittel van Windesheim. (Bron: *Monasticon Windeshemense* door W. Kohl e.a., (4 delen, Brussel, 1976-1984).

3. Johannes ten Marsche, genaamd Meister Dirxs, genaamd van Lochem naar zijn geboorteplaats, priester, ingetreden in het Sint-Antoniusklooster te Albergen, benoemd tot procurator, later tot subprior aldaar, benoemd in 1518 tot prior van het Convent O.L. Vrouwe in het Zand bij Straelen (Dld.), benoemd in 1520 tot prior van eerder genoemd klooster te Albergen, benoemd in 1525 tot rector van het regularissenklooster Sint-Agnes te Arnhem, overlijden niet bekend. Alle genoemde kloosters behoorden tot het Kapittel van Windesheim. Deze kloosters ontstonden uit de beweging van de Moderne Devotie. Geert Grote en Floris Radewijns uit Deventer waren de grondleggers van deze beweging. Zij werden ook wel “Broeders van het gemene Leven” genoemd.

De dochters:

4. Theodora ten Marsche, geboren te Lochem ca. 1483, trouwt in het voorjaar van 1523 (vermeld: bijna 40 jaar oud) NN., afkomstig uit het Hertogdom Kleef (vermeld: nog jong, maar onbemiddeld). Haar eerste kind werd op 18 januari 1524 geboren en vernoemd naar “Vader”.

5. Hilla ten Marsche, geboren te Lochem vermoedelijk voor 1500,

trouwt in 1524 Ambrosius, een man uit de buurt van Nijmegen.

6. Gertrude ten Marsche, kloosterlinge in het Sint-Catharina-klooster, het tertiariënhuis te Almelo.

7. Christina of Stiena ten Marsche, geboren te Lochem in 1499, overleden te Lochem (ongetrouwd) op 5 februari 1521 aan de pest (vermeld leeftijd 22 jaar).

Leeftijden

We hebben nu van twee dochters de leeftijden en daardoor ongeveer het jaar van geboorte, nl. Theodora in ca. 1483 en Christina in 1499. Voor Gerardus houd ik een minimumleeftijd van 20 jaar aan bij zijn benoeming in 1498. Hij is geboren voor 1478. Voor zijn "Moeder" houd ik eveneens een minimum van 20 jaar aan en zij is geboren voor 1458. Bij de geboorte van Christina is zij minimaal 41 jaar oud. Bij haar overlijden is zij minimaal 63 jaar oud.

Voor "Vader" reken ik met een minimumleeftijd van 25 jaar bij zijn huwelijk. Hij is geboren voor 1453.

De familienamen

De benoeming van Gerardus ten Marsche in 1498 tot vicaris is de tot nu oudst bekende acte met de naam Meister Dirxs. Het originele document op perkament ligt in het archief van het Sint-Walburgiskapittel te Zutphen met het Lochemse stadszegel in groene was (zeer geschonden). De naam verwijst naar de gildetitel van Meester. Deze gildemeester heette dus Derck, maar of hij schoenmaker, wever of kleermaker was is niet bekend. De andere naam "ten Marsche" verwijst naar het erf ter Marsche tussen Laren en Verwolde.

Veel Lochemse geslachten, wonende in de stad, hadden familienamen, die ontleend waren aan boerderijen uit de omgeving. Ik noem er enkele: te Herckell in Groot Dochteren, te Hasseloo in Klein Dochteren, Thoenhuijs in Zwiëp (samenvoeging van te Oenhuijs), ter Schegget in Verwolde en Ampsen.

Gebeurtenissen tussen 1520 en 1525

Enkele hoofdstukken uit de Kroniek van Johannes van Lochem staan vermeld in het boekje "De Grote Kerk van Lochem". Maar er zijn meer verhalen over de gebeurtenissen in de familie. Na het overlijden van zijn vader en zijn broer Gerard (eind juli, begin augustus 1520) heeft Johannes zijn moeder aangeraden elders een onderkomen te zoeken. Ze gingen wonen in Nettelhorst. Die plek bleek ongeschikt voor moeder. Toen kwamen zijn moeder, zus Hilla en zus Christina naar Albergen en logeerden daar in het vrouwenverblijf. Zus Theodora bleef achter in Nettelhorst om op het huis en de inboedel te passen. Liefderijk zegt Johannes, dat zij niet de ontspanning kreeg zoals de anderen genoten.

De dames logeerden er vier weken. Deze periode werd door Johannes niet met data benoemd. Ik schat de periode van half augustus tot half september 1520. Na het convent onthaald te hebben op zestien kwartier wijn, een paar kippen en puntbroodjes gingen moeder en Hilla terug naar Lochem. Christina werd door Johannes naar hun broer Bernardus in Frenswegen gestuurd.

In 1521 weer twee begrafenissen
Begrafenissen vonden altijd zo snel mogelijk plaats, vaak op of na de dag van overlijden. In tijden van pest was dat bittere noodzaak. Rouwdiensten voor overledenen vonden soms pas maanden later plaats. Op 6 januari 1521 ging Johannes op verzoek van zijn moeder naar Lochem om de rouwdienst voor zijn vader en zijn broer Gerard te verzorgen. Later vertelde hij, dat hij zijn zus Christina meegenomen had naar Lochem. De rouwdienst vond plaats op de donderdag na het feest van de heilige Gudula, op 8 januari. De dienst verliep volgens de ritus van dat stadje (Het vestingstadje noemde Johannes het een andere keer). Ook werd het testament van Gerardus ten uitvoer gebracht. Johannes kreeg twee grote tinnen schalen en nog wat andere voorwerpen, "... waarvoor ik voor hem

(zijn broer) een maanddienst heb laten lezen". De kleren werden verdeeld en het grote brevier werd geschonken aan pastoor Johannes van Ruurlo. Het verhaal van de dood van Christina staat in het bovengenoemde boekje. Maar er blijkt een fout jaartal in te staan. Christina stierf op 5 februari 1521 en niet in 1522. In hoofdstuk 90 van de kroniek zegt Johannes, dat binnen het tijdsbestek van één jaar mijn vader en moeder, een broer en een zus overleden zijn. Dat schrijft hij na de dood van zijn moeder op 13 mei 1521. Dit foutje is door de vertalers niet opgemerkt. Het verhaal van moeders dood staat ook in bovengenoemd boekje. Na het overlijden van Christina volgde er nog een ontmoeting met zijn moeder te Elsen onder Rijssen. Johannes en zijn broer Bernardus hadden daar rondom de eerste maart 1521 een ontmoeting met moeder en de zussen Theodora en Hilla. Citaat: Moeder vertrouwde ons enkele andere zaken toe, om die af te wikkelen, als ze misschien intussen zou sterven. We hebben daar allen twee keer overnacht. Waar dat was, schrijft Johannes niet, maar het klooster bezat vier boerderijen onder Elsen (Assink, Oonk, Zwaverdink en Wilgerink). Na die dag (1 maart 1521) hebben mijn broer en ik moeder niet levend weergezien.

De Maanddienst voor mijn moeder

Op zaterdag 2 juli 1521 trokken Johannes en Bernardus weer naar Lochem voor de rouwdienst, volgens de gebruiken van de gelovigen daar. Opnieuw vertelde de prior, dat de kerk van Lochem zo zijn eigen tradities had. Na de vespers werd een plechtig gezongen avondwake gehouden. Daags daarna vierden zij de mis van de overledenen. Er is sprake van nog overige diensten, alles volgens de gewoonten en precies zo plechtig als het jaar ervoor, toen hun moeder nog de zaak geregeld had. De broers hebben de zussen achtergelaten in het vaderlijk huis met al het huisraad. Van het bezit van Gerardus heeft Johannes "enkele tafellakens en handdoeken" meegenomen. Het linnen kwam

in Albergen in de linnenkist van de gastenmeester en werd gebruikt voor gasten van het klooster. De prior beloofde ook een schuld van Gerardus aan een Deventenaar te zullen betalen.

Later zegt hij van moeder 300 Hornse guldens in bewaring te hebben gekregen. Pas in 1523 is er een verhaal over zijn zus Gertrude: Ik nam mijn zus Gertrude mee, want die wilde al zo lang haar zusters in Lochem en het graf van onze ouders bezoeken. Toen wij niet zonder risico's in Lochem aangekomen waren, liet ik mijn zus daar achter en reisde zelf met mijn metgezel Goswinus per gehuurde reiswagen over Zutphen naar Arnhem. Dit verhaal speelde in januari 1523. Weer enkele maanden later is Johannes terug in Lochem, want inmiddels was zus Theodorica getrouwd.

Ruzie om geld

Het gebeurde in die tijd vaker, dat een vrouw na het overlijden van haar ouders trouwde. In dit geval was het Theodorica, die toch al

bijna 40 jaar oud was. Met haar echtgenoot kreeg Johannes ruzie over de nalatenschap. De beide zusters mochten het hele vaderlijke erfdeel verdelen. Johannes, Bernardus en Gertrude zouden de 300 Hornse guldens verdelen, die Johannes sinds moeders overlijden in bewaring had. De zwager verweet Johannes het volgende: Jullie kloosterlingen hebben meer dan genoeg, geef dat geld aan je zusters contant om te verdelen. Johannes antwoordde de man, de domme man zoals het bij zijn domheid paste: "Dacht je soms ons de kleine erfenis afhandig te maken als waren wij onechte kinderen? Dit geld had ik al, voordat ik je kende en mijn zussen hebben ermee ingestemd, dat wij het als ons aandeel zouden behouden. Ik wil nog wel eens zien of jij ons kunt onterven." Verontwaardigd gingen ze uit elkaar. Thuis gekomen in Albergen heeft hij direct het aandeel van Gertrude naar Almelo gebracht: 100 Hornse guldens. Hij heeft het bedrag overhandigd aan de rector van het klooster te

Almelo en heeft daarvoor een ontvangstbewijs gekregen. Ook heeft Johannes zijn zuster stof beloofd voor een nieuw habijt, een kleeed. Bovendien wilde hij de zusters van het klooster een traktatie geven. De laatste feiten uit de familie betreffen de geboorte van Theodorica's eerste zoon en het huwelijk van zus Hilla met Ambrosius. Hilla had geen raad gevraagd van bevriende mensen. Terecht zegt Johannes, dat het haar eigen keuze was en als het niet goed zou gaan, dan kon ze zichzelf alleen de schuld geven. Met deze laatste conclusie eindigt het verhaal van Johannes van Lochem over zijn familie.

Overigens: Hornse guldens waren guldens, geslagen door Jan van Horn, bisschop van Luik (1483-1505). Ze waren door hun lage goudgehalte ongeveer de helft waard van de gulden van gewicht. Deze laatste was meer waard dan een gewone gulden van 20 stuivers, namelijk circa 28 of 29 stuivers.

De Kadastrale Atlas 1832 Lochem Laren Verwolde

G.J. Perfors

498 Atlassen bezorgen is een flink karwei.

De Atlas kwam uit op 18 december en we wilden de toezegging nakomen om bij iedere vóór-intekenaar de Atlas voor de Kerstdagen thuis bezorgd te krijgen. Tien teams van in totaal 18 vrijwilligers zijn met 10 auto's vanaf 19 dec. 9 uur in actie geweest om de Atlassen te bezorgen. Van de 498 Atlassen moesten er ca 45 verpakt en per post verzonden worden. De foto's geven een indruk van de activiteiten.

Ons Historisch Genootschap is trots op zoveel vrijwilligers die bereid waren vlak voor de Kerst zoveel tijd beschikbaar te stellen waarvoor nogmaals onze dank.

